

О. М. Хомакандидат педагогічних наук, доцент
Українсько-угорський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЗА КОНЦЕНТРАМИ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті зосереджено увагу на нових підходах до засвоєння історії у закладі загальної середньої освіти. Проведено аналіз останніх досліджень, виокремлено питання, що потребують наукового пошуку та апробації. Міністерством освіти й науки України сформульовано бачення системного вивчення курсу історії з поглибленим українознавчим змістом за етапами концентру від початкової школи до профільної. Ученими сформульовано власне бачення змісту поняття «історична предметна компетентність» як здатності учня до самостійного осмислення історії і культури України в контексті світового історичного процесу, враховуючи компетентнісний та особистісно орієнтований підходи до вивчення історії в Новій українській школі (5-8 класи). Метою статті є окреслення сучасних підходів до навчання історії та громадянської освіти із урахуванням діяльності закладів загальної середньої освіти із класами з угорською мовою навчання. Завдання: з'ясувати сучасні підходи до історичної освіти у контексті реформ, запропонувати власну візію щодо роботи вчителя історії у ЗЗСО із класами з угорською мовою навчання. Дослідження проводилося за принципом від загального до часткового із урахуванням національного вектору розвитку історичної предметної компетентності у рамках Концепції Нової української школи та власного науково-педагогічного досвіду. Підкреслено, що громадянська освіта є наскрізною у діяльності педагогів, наукові засади її сутності закладені в курсі історії та громадянської освіти, проте її засвоєння спостерігаються у тісному зв'язку з усіма освітніми галузями. Навчання історії у закладі ЗЗСО набуває трансформації за концентричною схемою, що відповідає європейській практиці. Закцентовано увагу на другому концентрі (5-8 класи). Учителю вкрай важливо роботу спрямувати на: ознайомлення з історією як наукою, її значущістю у системі шкільної освіти; формування знань про знакові події в українській та світовій історії; утвердження цінностей демократичних та морально-етичних. У закладах освіти в класах з угорською мовою навчання вчителю історії слід розвивати складові предметної історичної компетентності хронологічну, просторову, інформаційну, логічну, аксіологічну на конкретних прикладах з образною характеристикою подій чи історичних постатей. Автором рекомендується включення у перелік історичних предметних компетентностей термінологічної, що передбачає засвоєння історичних понять, термінів з громадянської освіти із урахуванням розвитку у школярів культури усного українського мовлення. Перелічено окремі методи навчання, увага зосереджена на добірці орієнтованих видів роботи за групами результатів.

Ключові слова: історична та громадянська освіта, концентри, заклади загальної середньої освіти із класами з угорською мовою навчання, етапи, методи, орієнтовні завдання.

Постановка проблеми. Вітчизняна освіта спрямована на формування компетентнісного фахівця з креативним мисленням та європейськими цінностями, що базуються на українській багатовіковій традиції. Відповідно до Закону України «Про освіту» освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [6]. Це налаштовує науково-педагогічну спільноту на пошук інноваційних підходів до навчання, виховання та розвитку школярів, яких об'єднує державницький підхід до суспільних інтересів. Особлива увага акцентується на розумінні поняття «громадянськість», формуванні у школярів національної свідомості. Проблема змісту та методів вивчення історії сьо-

годні набуває нового змісту, оскільки минуле держави й сьогодення як ніколи взаємопов'язані. Це зумовило переглянути підходи до засвоєння курсу як єдиного цілого, складової європейської та світової історії. Міністерством освіти й науки України сформульовано бачення системного вивчення курсу історії з поглибленим українознавчим змістом [7]. Мова йде про навчання за етапами концентру, що набуває нового змісту з 12-річним навчанням школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методичного інструментарію навчання історії та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти та її впливу на національну свідомість учнівської молоді стала предметом дослідження низки вітчизняних учених, фахівців. Відтак, проблема формування історичної предметної компетентності на засадах компетентнісної

освіти в центрі дослідження О. Пометун, Н. Гупана, В. Власова. Ученими сформульовано власне бачення змісту поняття «історична предметна компетентність» як здатність учня до самостійного осмислення історії і культури України в контексті світового історичного процесу та адекватної оцінки соціального та морального досвіду минулих поколінь. Вона має сприяти формуванню (розвитку, розкриттю потенціалу) учня як громадянина України, соціально адаптованої та відповідальної особистості [5, с. 24–25]. Компетентнісний підхід до вивчення всесвітньої історії в Новій українській школі став предметом вивчення Т. Ладиченко [3].

Методичні особливості вивчення історії у закладі освіти знайшли своє відображення у наукових пошуках В. Курилів. Авторкою рекомендовано алгоритм упровадження системи «4 МАТ», що передбачає восьмиступеневий цикл навчання, в основі якого індивідуалізація [2, с. 67]. Практичні поради до складання конспектів уроку подаються О. Гісем, О. Мартинюк [1]. Автори надають взірці розробки уроків, застосування різних видів завдань з історії. Наша увага сконцентрована на методиці навчання історії та громадянської освіти для закладів загальної середньої освіти (далі ЗЗСО), для класів з угорською мовою навчання у тому числі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): окреслити сучасні підходи до навчання історії та громадянської освіти із урахуванням ЗЗСО із класами з угорською мовою навчання. Завдання: з'ясувати сучасні підходи до історичної освіти у контексті реформ, запропонувати власну візію щодо роботи вчителя історії в ЗЗСО із класами з угорською мовою навчання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося за принципом від загального до часткового з урахуванням національного вектору розвитку історичної предметної компетентності у рамках Концепції Нової української школи та власного науково-педагогічного досвіду.

Нормативно-законодавча база у галузі освіти визначила компетентнісний підхід як пріоритетний у навчанні, вихованні та розвитку школярів. Концепція Нової української школи заклала нові педагогічні засади організації освітнього процесу у ЗЗСО. Маємо на увазі, у першу чергу, реалізацію принципів педагогіки партнерства, в основі якої такі: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог взаємодія взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [4, с. 14].

Випускник нової школи це особистість, патріот, інноватор з новим креативним мисленням, роз-

витку якому сприяє й наскрізне виховання через освітні галузі. Як результат, громадянська освіта набуває нового змісту науково-пізнавального та формуючого. Вона є провідною, зачіпає усі компоненти Державних стандартів, порушує питання самоідентифікації, самопрезентації себе у сучасному глобальному просторі, спонукає до пошуку «Хто я у своїй країні».

Якщо громадянська освіта є наскрізною у діяльності педагогів, то наукові засади її сутності закладені в курсі історії та громадянської освіти. Навчання історії у закладі ЗЗСО набуває трансформації за концентричною схемою. Це відповідає європейській практиці.

Принцип концентрів, який використовується в більшості держав ЄС, забезпечує повторюваність і поступову «зануреність» у проблему для здобувачок здобувачів освіти різного віку. У межах кожного концентру залежно від цілей та завдань практикується лінійне (хронологічне), блоково-модульне (проблемно-тематичне, тематичне) або змішане структурування матеріалу [7, с. 8].

Концентри включають етапи, що складають цілісну систему вивчення історії [7, с. 8] й передбачають поступовий перехід до нової концепції історичної освіти. Основою формування предметної компетентності є змістові лінії, в історичній освітній галузі «можна розуміти як розгорнуту в часі й просторі послідовність соціально значущих проблем тем, сюжетів, що в найбільш показовий спосіб увиразнюють зв'язок минулого з теперішнім і дають змогу формувати проекти майбутнього» [там же, с. 11].

Початкова освіта. Перший цикл початкової освіти адаптаційно-ігровий (1–2 класи). З історії інформаційно-ознайомлювальний, що реалізується на основі принципу внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції змісту.

Другий цикл початкової освіти основний (3–4 класи). З історії інформаційно-фрагментарний, який подається на основі принципу внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції змісту.

Базова освіта. Перший цикл адаптаційний (5–6 класи), з історії пропедевтичний сюжетний. Другий цикл базової середньої освіти базове предметне навчання (7–9 класи), проблемно-тематичний з історії.

Профільна освіта включає етапи: профільно-адаптаційний (10 клас), профільний (11–12 класи). З історії профільний проблемно-тематичний.

Сфокусуємо увагу на методичних особливостях кожного із етапів. Перший етап реалізується через розвиток громадянської та історичної компетентності на основі змісту підручника «Я досліджую світ». Низка тем «Як бути людиною», «Цілі особистісного зростання», «Для чого потрібне вміння критично мислити» та інші спрямовують на пізнання дитиною себе. Проте й інші освітні

галузі забезпечують цей процес у взаємозв'язку соціальна й здоров'язбережувальна, математична, інформатична, фізкультурна тощо. Великі можливості для формування історичної та громадянської компетентності закладені у мовно-літературній освітній галузі, підручниках «Українська мова та читання». Легенди, народні чи авторські казки, науково-популярні та інші жанри поступово формують поняття «людина», «родина», «громада», Україна. Мистецька освітня галузь спрямована на формування цінностей у процесі пізнання образотворчої та музичної складових; в учнів розвивається художньо-образне та асоціативне мислення, що дає можливість співставити з історичними фактами чи подіями.

Освітній процес здійснює вчитель початкових класів, у нього є можливості для внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції. Інтерактивні методи навчання, дидактичні ігри, проєктна діяльність підвищують ефективність сприймання навчальної інформації, сприяють соціалізації особистості.

Другий концентр передбачає розвиток предметної історичної компетентності через вивчення історії та інтегрованих курсів у тісному зв'язку з іншими освітніми галузями. 5-8 класи ЗЗСО працюють за Концепцією Нової української школи, впроваджуючи особистісно орієнтований, проблемно-тематичний підходи до організації навчальної діяльності.

Учителю вкрай важливо свою роботу спрямувати на:

- 1) ознайомлення з історією як наукою, її значущістю у системі шкільної освіти;
- 2) наукове розуміння понять «людина і природа», «людина й територіальна громада», «людина й суспільство», людина і влада»;
- 3) громадянознавство як один із важливих складових історичної освіти;
- 4) формування знань про знакові події в українській та світовій історії;
- 5) утвердження цінностей демократичних та морально-етичних.

У закладах освіти у класах з угорською мовою навчання вчителю історії слід розвивати складові предметної історичної компетентності хронологічну, просторову, інформаційну, логічну, аксіологічну на конкретних прикладах з образною характеристикою подій чи історичних постатей.

На наш погляд, важливо включити у перелік предметних компетентностей термінологічну. Вона передбачатиме засвоєння історичних понять, термінів з громадянської освіти із урахуванням специфіки культури українського усного мовлення (лексичне значення слова, вимова), позаяк угорська мова належить до іншої групи мов. Вся увага повинна концентруватися на добірці орієнтовних видів роботи за групами результатів,

за якими учень орієнтується в історичному часі та просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ; працює з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту; виявляє здатність до співпраці, толерантність, громадянську позицію. З-поміж завдань рекомендуємо такі: піктограми, колективний (згодом індивідуальний) аналіз історичних листів, документів, складання діаграм, історичної довідки (українською та угорською мовами), ігрові завдання з історичною картою тощо. Поступово слід упроваджувати метод дискусії для аргументації школярами власної думки, проте важливо провести підготовчу роботу щодо їх лексично-орфоепічної готовності.

З-поміж методів (словесних, наочних, практичних) пріоритетність надається репродуктивному, пояснювально-ілюстративному, розповіді з елементами міркування, розповіді з опорними словами у двомовному дискурсі, поясненню; інтерактивним, творчо-продуктивним, проєктним, медіа-комунікаційним; практичним компетентісно орієнтованим завданням.

Третій концентр профільно-адаптаційний та профільний сьогодні розробляється, впроваджуючи 12-річне навчання. Підкреслюється, що в основному курсі змістові пріоритети доцільно спрямувати на поглиблений розгляд історичних явищ і, особливо, процесів із наголосом на історії сучасного суспільства. Історичні процеси, які потребуватимуть пріоритетного системного розгляду в межах основного обов'язкового курсу, українське націєтворення, державотворення, модернізація та глобалізація [7, с. 15].

Методи навчання історії та громадянської освіти повинні змінитися, на наш погляд, з орієнтацією на застосування лекцій різних видів, дискусій, медіапроєктів, практико орієнтованих, компетентнісних завдань тощо. Це допоможе випускникам ЗЗСО швидко адаптуватися до навчання у закладах вищої освіти. Як показує практика, у здобувачів вищої освіти першого курсу виникають труднощі у розумінні понять «лекція», «практичні (лабораторні) заняття», «європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС)» та інші.

Підсумовуючи, зазначаємо що вся освітня діяльність ЗЗСО, вивчення історії у тому числі, має бути спрямована на формування національно свідомої особистості, людини-патріота, людини-громадянина, який є носієм національної та світової культури.

Висновок. Нами розкрито особливості реформування історичної освіти на сучасному етапі, враховуючи ті виклики, з якими зіткнулася Україна та впроваджуючи європейський поступ на основі національних традицій, звичаїв, досягнення громадянського суспільства. Розглянуто три концентри, які потребують наукового пошуку, доробок

з метою удосконалення історичної освіти в Україні. Закцентовано увагу на громадянському вихованні здобувачів освіти у цілісній системі шкільного навчання.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні методики роботи над текстом підручників з історії та громадянської освіти.

Список використаної літератури:

1. Гісем О.В. Вступ до історії України. 5 клас. Конспекти уроків О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. Тернопіль Навчальна книга. Богдан, 2013. 152 с. (Бібліотека вчителя).
2. Курилів В. І. Методика викладання історії: Навч. посібник. Х.; Торонто: ТОВ Вид-во «Ранок», 2008. 256 с.
3. Ладиченко Т.В. Компетентнісний підхід до вивчення всесвітньої історії в НУШ. *Шляхи реалізації концептуальних засад НУШ при вивченні історії у закладі загальної середньої освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2020 р. Тернопіль: Видавництво ТНПУ, 2020. С. 64–67.
4. Нова українська школа концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі методичний посібник. О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. К. ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
6. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
7. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки. Наказ від 30.07.2024. № 1072). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1072729-24#Text>.

Khoma O. Methodological features of the study of history by centers in a general secondary education institution

The article focuses on new approaches to learning history in a general secondary education institution. The latest research is analyzed, issues that require scientific research and testing are identified. The Ministry of Education and Science of Ukraine has formulated a vision of systematic study of the history course with in-depth Ukrainian content at the stages from elementary school to specialized school. Scientists have formulated their own vision of the content of the concept of "historical subject competence" as a student's ability to independently comprehend the history and culture of Ukraine in the context of the world historical process, taking into account the competency-based and personally oriented approaches to studying history in the New Ukrainian School (grades 5-8). The purpose of the article is to outline modern approaches to teaching history and civic education, taking into account the activities of general secondary education institutions with classes with Hungarian language of instruction. Objective: to clarify modern approaches to historical education in the context of reforms, to offer their own vision of the work of a history teacher in general secondary education institutions with classes in Hungarian. The study was conducted on the principle of from general to partial, taking into account the national vector of development of historical subject competence within the framework of the Concept of the New Ukrainian School and the author's own scientific and pedagogical experience. It is emphasized that civic education is a cross-cutting issue in the activities of teachers, the scientific principles of its essence are laid down in the course of history and civic education, but its assimilation is observed in close connection with all educational branches. Teaching history in the general secondary education institution is undergoing transformation according to a concentric scheme that corresponds to European practice. Attention is focused on the second center (grades 5-8). It is extremely important for the teacher to direct his/her work to: familiarization with history as a science, its significance in the school education system; formation of knowledge about significant events in Ukrainian and world history; affirmation of values democratic and moral and ethical. In educational institutions in classes with Hungarian as the language of instruction, the history teacher should develop the components of subject-specific historical competence chronological, spatial, informational, logical, axiological on specific examples with a figurative characteristic of events or historical figures. The author recommends including terminological competence in the list of historical subject-specific competences, which involves the acquisition of historical concepts, terms from civic education, taking into account the development of the culture of oral Ukrainian speech among schoolchildren. Separate teaching methods are listed, attention is focused on a selection of indicative types of work by groups of results.

Key words: historical and civic education, centers, general secondary education institutions with classes with Hungarian language of instruction, stages, methods, indicative tasks.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025